

AKIN BAKIOĞLU • Büyük Madenci Yürüyüşü

AKIN BAKIOĞLU 2008 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde lisans eğitimini bitirdikten sonra, 2011 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını, 2019 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda doktorasını tamamladı. Madencilik, uluslararası göç, dijital kapitalizm, çalışma hayatı ve emek tarihiyle ilgili çalışmaları vardır.

İletişim Yayınları 3112 • Araştırma-İnceleme Dizisi 515

ISBN-13: 978-975-05-3253-5

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDİTÖR TANIL BORA

YAYINA HAZIRLAYAN Tuba Acı

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Zonguldak, Genel Maden İş

Karadon Şubesi işçileri (Celal Bakioğlu Arşivi)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Berkay Üzüm

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AKIN BAKIOĞLU

Büyük Madenci Yürüyüşü

Zonguldak'ın Büyük Grevi
(1990-1991)

Celal Bakioglu'na...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	9
SUNUŞ.....	13
GİRİŞ.....	25
BİRİNCİ BÖLÜM	
ZONGULDAK KÖMÜR HAVZASI	
İŞÇİLEŞME SÜRECİ VE KISA EMEK TARİHİ	31
1843-1865: Havzada kömür işletmeciliğinin başlaması.....	33
1865-1908: Kömür kent oluşumu ve havzada kapitalist üretimin başlaması.....	38
1908-1940: Havzada özne olarak işçi sınıfı.....	47
1940-1980: “Patron” olarak devlet, sınıf içi ayrışma ve işçi sınıfının örgütlenmesi.....	56
İKİNCİ BÖLÜM	
GREVİN ARKA PLANI	65
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BÜYÜK MADENCİ GREVİ	
(30 KASIM 1990 - 6 ŞUBAT 1991).....	109
1990-1991 Grevi'nin örgütlenmesi.....	109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GREV SONRASI ZONGULDAK..... 141

SONUÇ..... 155

KAYNAKÇA..... 163

TEŞEKKÜR

Elinizdeki çalışma, 2019 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda savunduğum doktora tezime dayanmaktadır. Çalışma, doktora tezimin temel savlarını korumakla birlikte 1990-1991 Grevi'ne odaklanmış, bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılmıştır.

Zonguldak sadece bir şehir olarak değil bir kavram olarak da emeği çağrıştıran, 1990'ları deneyimlemiş neredeyse herkes için akıllara Büyük Madenci Grevi'ni getiren bir yerdir. Sosyal bilim yazınında emek tarihi, işçi sınıfı, sanayileşme temelinde yapılmış çalışmaların neredeyse tamamında bahsi geçen Zonguldak için sıkça kullanılan "emeğin başkenti" tanımlaması da yaklaşık yüz yetmiş beş yıldır kömür üretimi yapılan bu havza için gerçekçi bir betimlemedir.

Bu çalışmanın konusu olan, 1990-1991 Büyük Madenci Grevi sırasında, özellikle Avrupa'da pek çok teorisyen, bilinen anlamda işçi sınıfının sonunun geldiğini söylüyor, hatta sınıflı toplum bakış açısını tümünden reddediyordu. İşçi sınıfı, deneyimleri ve gündelik pratikleriyle kendini gösteren bir olgudur. Bu olguyu anlamak, sınıf teorileriyle ilişki kur-

mak, çalışma hayatının yanı sıra gündelik hayat deneyimlerine de odaklanmayı gerektirmektedir. Gündelik hayatta somutlaşan, ortak çıkarları etrafında birleşen insanlar, karıştıktan farklı bir sınıf oluşturur. Tarihin bazı dönemlerinde bu çıkarlar daha da görünür olurlar. Sınıflar, genellikle içine doğdukları ilişkilerin insanlara kattıkları deneyimler çerçevesinde şekillenerek, tarihin değişik dönemlerinde ve farklı yerlerinde birbirine çok benzer şekillerde ortaya çıkarlar. Ancak bu ortaya çıkışın her yerde uygulanabilir bir reçetesi yoktur. Farklı yer ve zamanlarda sınıfın oluşum süreçlerinin anlaşılabilmesi için deneyimlerin neler olduğuna odaklanmak gerekir. Ortak ve farklı deneyimler bize sınıf oluşumunun nasıl olduğunu anlatır. Bu çalışma, Zonguldak'taki işçi sınıfının belli bir dönemine, en genel anlamda onların deneyimlerine odaklanarak, belli bir tarihsel dönemi tanıklıklarla ortaya koyma hedefindedir.

Bu çalışma çok farklı şehirlerde yazıldı. Zonguldak, Ankara, İstanbul, Kiel, Berlin, Erzincan bunlardan birkaçı. Çalışma, pek çok kişinin görüşlerinin dikkate alınmasıyla bu hale geldi. Öncelikle; akademik meslek hayatımda her konuda bana destek olan Doç. Dr. Murat Arpacı'ya, tezimin taslak halini dikkatlice okuyarak eleştiren Dr. Gaye Yılmaz'a, Zonguldak'ta ihtiyaç duyduğum her mekân ve kaynakla ilgili bilgisine danıştığım Ahmet Öztürk'e, sosyoloji disiplinindeki serüvenimde yoldaşlıklarıyla bana hep destek olan Gökhan Alpuğan, Dr. Feray Artar ve Tuğba Kıratlı Spriewald'a teşekkürü borç bilirim.

Çalışma müsvedde halindeyken eleştirileriyle pek çok insan katkı sağladı. Bunlardan en önemlisi; ilk tez danışmanım Doç. Dr. Mustafa Kemal Coşkun'a, süreci birlikte tamamladığım doktora tez danışmanım Prof. Dr. Hayriye Erbaş'a, tez komitemde yer alarak çalışmaya ciddi katkılar sağlayan Prof. Dr. Yüksel Akkaya, Prof. Dr. Nilay Çabuk Kaya,

Dr. Kurtuluř Cengiz ve Prof. Dr. Bayram Ünal'a ayrıca teşekkür ederim.

Saha çalışmam sırasında bana evlerini aan Esra Alkař, ağrı Alkař, Elife Meral ve Serkan Meral'e; grşmelerimin deşifresinde bana yardımcı olan şemsettin Mahmut Tekin, Mehmet Kılıkbien, Sertaç Tař ve Mahu Bakioğlu'na; akademik hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen Dr. Hasan Kürřat Akcan, Dr. Rařřan İnal ve Ezgi Nilgün Güney'e teşekkür ederim.

Ulalar, Erzincan 2021

SUNUŞ

1965 Mart'ında, Zonguldak madenlerinde; Karadon, Kilimli ve Gelik bölgelerinde patlak veren ve maden işçileri Mehmet Çavdar ile Satılmış Tepe'nin jandarma kurşunlarıyla öldürüldüğü, Türkiye işçi/sendika hareketinin bütün zamanlarının en sert işçi eylemlerinden biri olarak emek tarihinde derin iz bırakan Kozlu Olayları'ndan çeyrek asır sonra Zonguldak, 1990 Kasım'ında kitlesel bir madenci grevine sahne olmuştu.

Gerek 1965 Kozlu Olayları gerekse 1990 Grevi ve 4-8 Ocak 1991 tarihlerinde Zonguldak'tan Ankara'ya başlatılan Büyük Madenci Yürüyüşü için Türkiye işçi sınıfı tarihi açısından yapılacak ilk önemli tespit, her iki olgunun da “tarihsel” niteliğiyle anılmayı hak eden işçi eylemleri olduğudur. Nispeten yakın tarih sayılabilecek olan 1960 sonrasında 1980 Eylül'üne kadar olan dönem içinde işçi ve sendika hareketinin 1961 Saraçhanebaşı Mitingi'yle başlayan yolculuğunu/kabarışımı, iz bırakan ve her biri birer mite dönüşmüş kimi “tarihsel” uğraklarla izliyoruz. 1961'de Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kurulması, 1963 Kavel Grevi, 1965

Kozlu Direniş, 1966 Paşabahçe Grevi, 1967'de DİSK'in kurulması, 1968-1970 yıllarındaki işyeri işgalleri ve direnişler, 1970 15-16 Haziran Direniş, 1975'te DİSK'in düzenlediğı Demokratik Hak ve Özgürlükler mitingleri, 1976 1 Mayıs'ı ve aynı yıl Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ne karşı örgütlenen DGM Direniş, 1977'de MADEN-İŞ'in başlattığı Büyük Grev, 1 Mayıslar, 1978 Faşizme İhtar Eylemi, 1980 Tarış Direniş... Ekonomik mücadele perspektifini aşan ve siyasi gündemi değıştirebilecek güce ve etkiye sahip ve bu nedenle siyasi nitelik de taşıyan bütün bu "tarihsel" olgular, kendisini önceleyen tek tek ve irili ufaklı pek çok grevin, direnişin, eylemin yarattığı birikimi arkasına alan büyük sıçrama anlarıdır aslında. Bu nedenle bir süreklilik içinde anlaşılabilirler ve yine bu nedenle simgeseldirler. 1980 Eylül'ünde askerî darbeye durdurulan bu büyük dalğanın yarattığı bilinç/birikim, 1980'lerin ortalarında başlayan ilk kıpırdanmaların da mayasıdır kuşkusuz.

'80'ler bu tarihsel süreklilik içinde gözlendiğinde 1991 Büyük Madenci Yürüyüşü, 1986'da TÜRK-İŞ'in düzenlediğı İzmir Mitingi sonrasında yapılan tek tek grevleri, 1989 Bahar Eylemleri'ni, 1989-1991 yılları arasında pek çok işkolunda örgütlenen kitle grevlerini izleyen büyük bir çıkışı temsil eder. 1989-1991 yılları, 12 Eylül sonrasında işçinin dünyasında yaşanan ekonomik çöküşe karşı topyekün, sert ve etkili bir sınıf tavrının ortaya çıktığı, yükseldiğı yıllardır. 1989 Bahar Eylemleri ve Büyük Madenci Yürüyüşü, işte bu yükselişin iki doruk noktasıdır.

Öte yandan 1990 Grevi ve 1991 Büyük Madenci Yürüyüşü, aynı zamanda, işçi sınıfı tarihi içinde bir çöküşü, çözülüşü de hatırlatır. Tıpkı bir kente, işçilere, sendika hareketine taşıdığı büyük coşku ve sonlandırılışıyla yarattığı burukluk ve hayal kırıklığı gibi... Yürüyüşün sendikacılar eliyle sonlandırıldığı tarih, işçi ve sendika hareketinin yeni bir dura-

ğanlık ve giderek gerileme, çözülme sürecinin de başlangıcını haber vermiştir sanki.

'80'lerin son yıllarından başlayarak işçi sınıfının siyasi ve sendikal çözülüşünün geri planında dünya ölçeğinde etkili olan küresel süreçler var. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve sosyalist blokun çökmesinin yarattığı büyük altüst oluş, solda ve sendika hareketinin taşıyıcı aktivistlerinde dünya ölçeğinde bir moral çöküşüne neden olmuştu. 1980 Eylül'ünün ardından emekçi sınıfların reel ücretlerinde ciddi kayıplar yaşanmış, Yüksek Hakem Kurulu tarafından yürürlüğe konulan toplu iş sözleşmeleriyle reel işçi ücretleri yıl yıl gerilemiş, kazanılmış haklar toplu sözleşmelerden çıkarılmıştı. '80'lerin sonlarına geldiğinde artık bıçak kemiğe dayanmıştı. Hemen ardından patlak veren küresel 1990 "Körfez Krizi", hızlı fiyat artışları, büyüyen işsizlik emekçi sınıfların durumunu daha da kötüleştirmiş, 12 Eylül'ün ağırlığını henüz üzerinden atamamış olan sendikaların etki alanını daraltmıştı. Bankacılık sistemini ve tüm ekonomiyi tehdit eden 1994 Krizi ve uygulanan ekonomik politikalar, ekonomik durgunluk, izleyen 2001 Krizi, neoliberal politikalar çerçevesinde 2003 yılında İş Kanunu'nda yapılan köklü değişikliklerle yaygınlaştırılan güvencesiz, kuralsız esnek istihdam, kayıt dışı istihdam, taşeronlaşma ve 2007 Krizi'nin etkileri işçi sendikalarının örgütlü gücünü büsbütün kıracaktı. Böylece, 1991 Büyük Madenci Yürüyüşü'nü, sendika hareketinin önce durulduğu, zaman zaman gösterdiği kimi çıkışlara rağmen giderek gerilemeye, çözülmeye başladığı, günümüze kadar uzayıp gelen yıllar izledi.

1990 Grevi devresel olarak Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme politikasının artık tamamen terk edildiği ve neoliberal modelin uygulanmakta olduğu Anavatan Partisi (ANAP) iktidarı dönemine rastlar. Ekonomi politikasında, 1980 12 Ocak Kararları'yla esasları belirlenen, temelle-